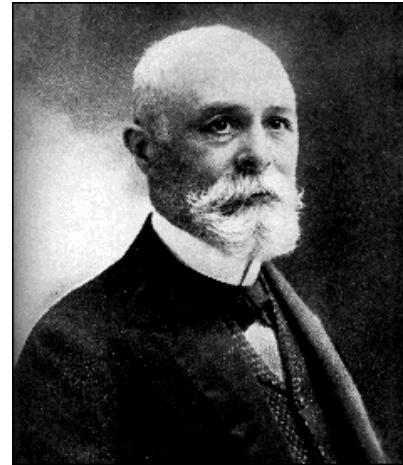

Inleiding stralingsfysica

Historie

- 1896:
Henri Becquerel ontdekt het
verschijnsel radioactiviteit
- 1895:
Wilhelm Conrad Röntgen
ontdekt Röntgenstraling

Wat maakt 'straling' gevaarlijk?

- Dodelijke dosis Röntgenstraling: 10 J/kg
- Is 10 J/kg veel?
- Hoeveel warmt water op als je er 10 J/kg aan warmte instopt?
- $\Delta T = Q/C$ (C =warmtecapaciteit)
- Warmtecapaciteit van 1 kg water is $4,2 \cdot 10^3 \text{ J/}^\circ\text{C}$
- Bij een dosis van 10 J/kg stijgt de temperatuur met $2,4 \cdot 10^{-3} \text{ }^\circ\text{C}$
- Dat is niet veel!

Ioniserende straling:

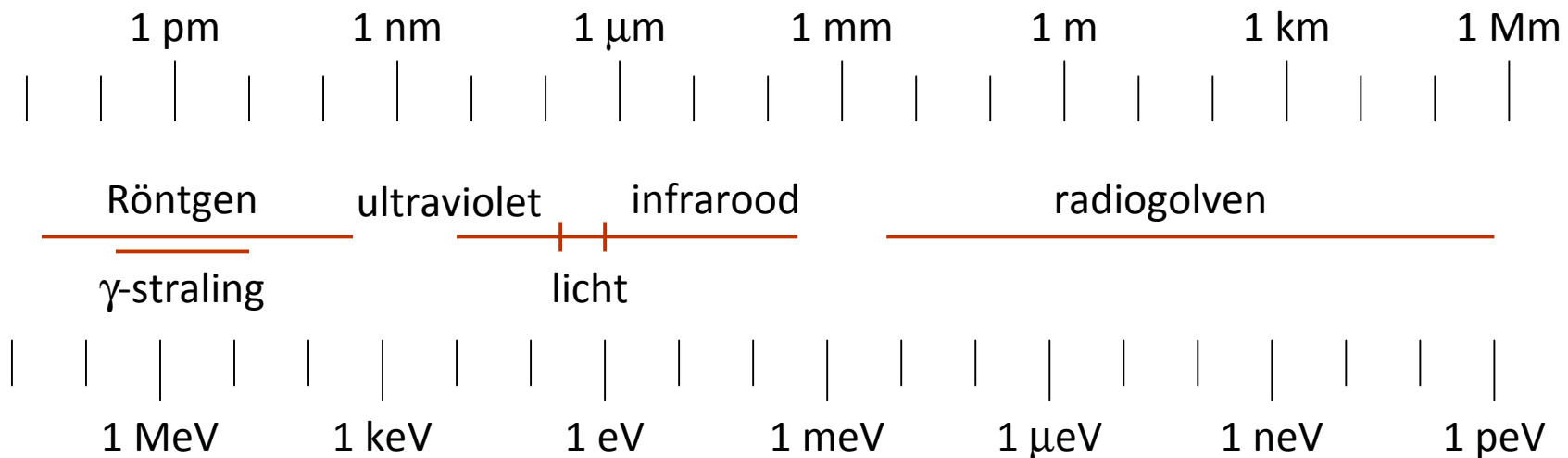
Straling die ionisaties veroorzaakt in het bestraalde medium

- Deeltjesstraling
  - Geladen deeltjes (elektronen, protonen etc)
  - Ongeladen deeltjes (neutronen etc)
- Elektromagnetische (EM) straling

NB: EM straling bestaat feitelijk ook uit deeltjes: fotonen (quantum mechanica: golf deeltje dualisme)

Elektromagnetische straling

golflengte $\lambda \rightarrow$

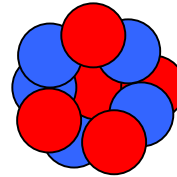
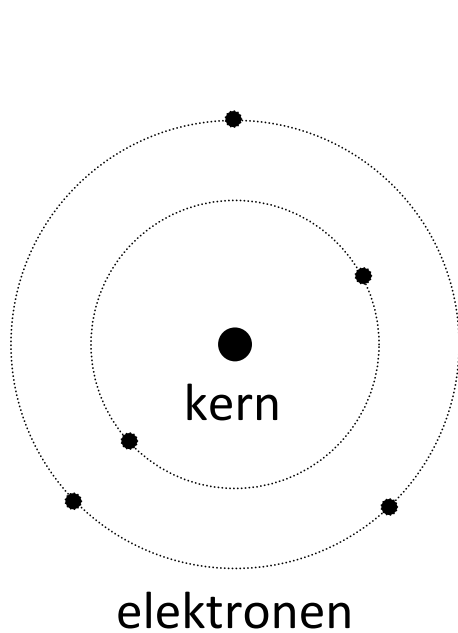
← fotonenergie E_f

- fotonen uit kern: γ -straling
- (ioniserende) fotonen uit elektronenschil: röntgenstraling

golflengte $\lambda = c / f$

energie $E_{\text{foton}} = h f$

Het atoom

kern

Proton massa: 1u
lading: +1e

Neutron massa: 1u
lading: 0

Elektron massa: $0,5 \cdot 10^{-3} u$
lading: -1e

Karakteriseren kern

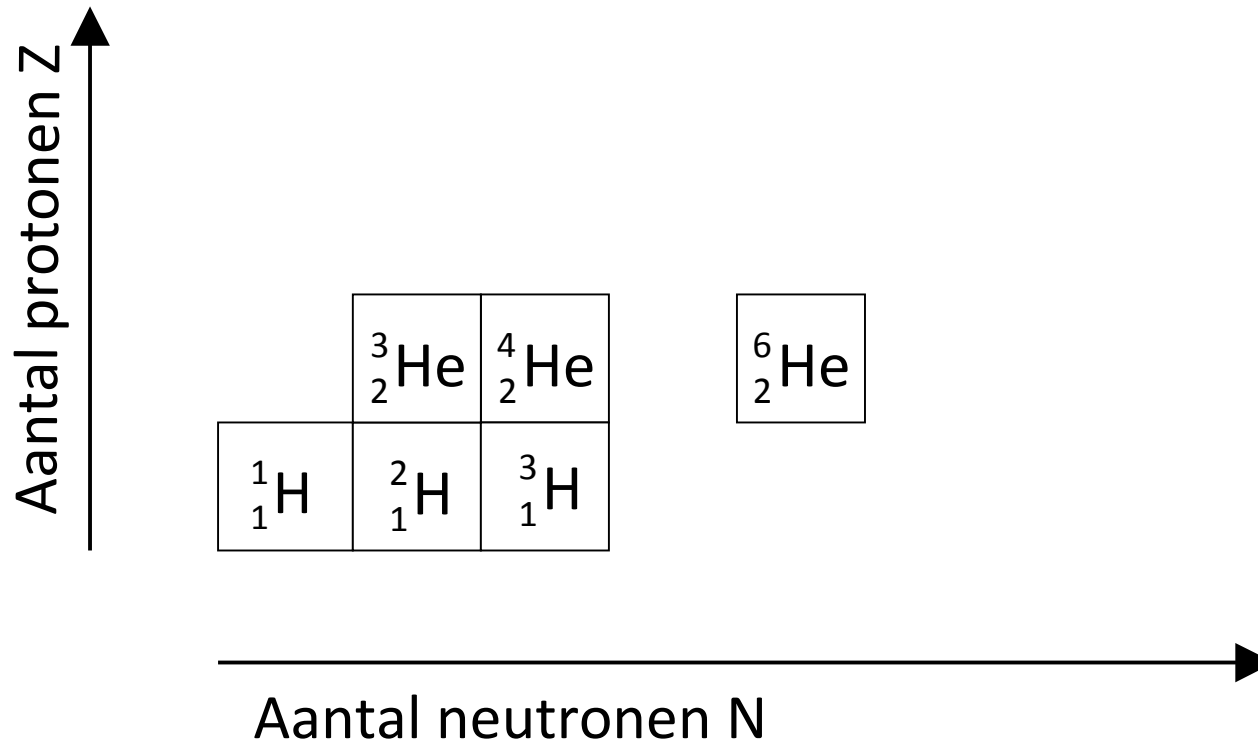
- Z: aantal protonen   *Atoomnummer*
- N: aantal neutronen
- A: Z+N   *Massagetal*

Nuclide van element X met atoomnummer Z en massagetal A: ${}^A_Z X$

bijvoorbeeld: ${}^4_2 \text{He}$ ${}^{16}_8 \text{O}$ ${}^{12}_6 \text{C}$ ${}^{14}_6 \text{C}$

- Z: bepaalt soort atoom
- Verschillende nucliden met zelfde Z en andere A heten *isotopen*

Nuclidenkaart

Radioactiviteit

Als verhouding aantal protonen/neutronen "ongunstig", dan nuclide *instabiel*

Instabiele kernen vervallen onder uitzending van een radioactief deeltje

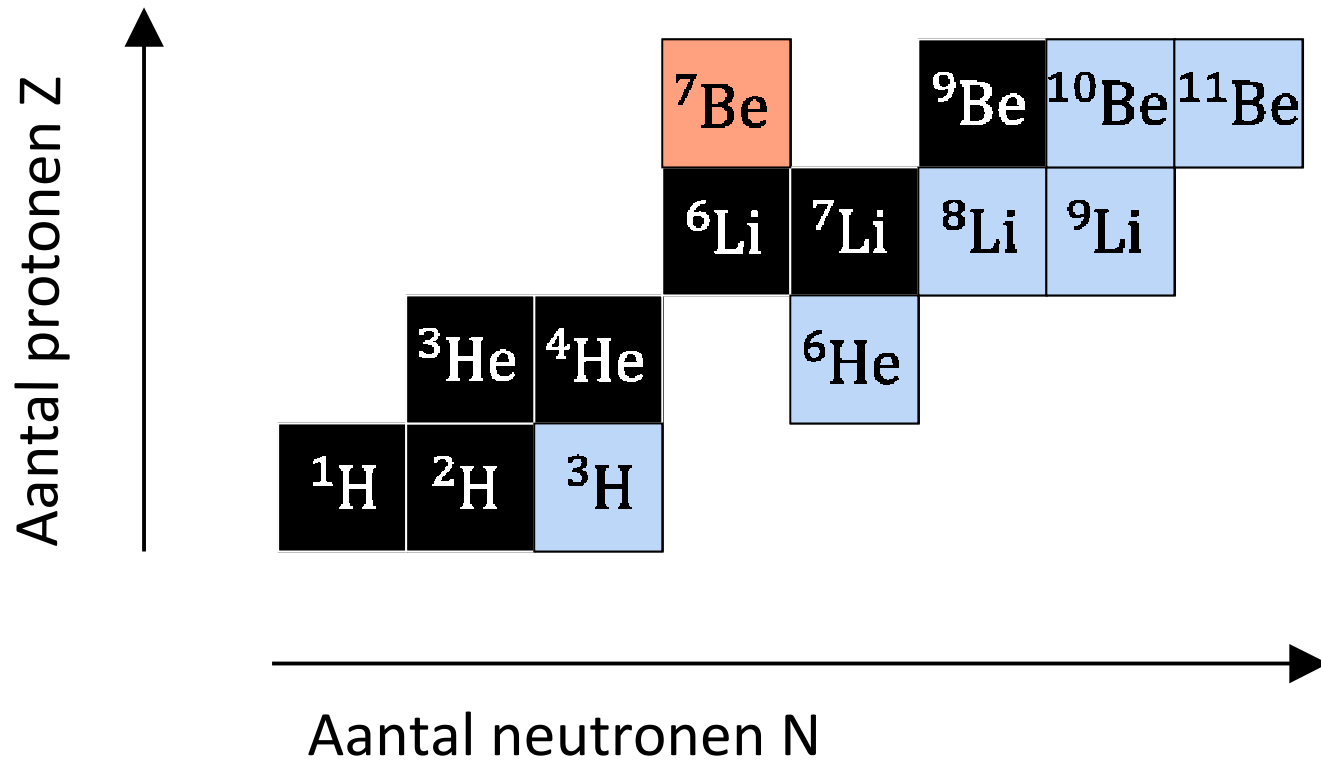
De *activiteit A* van een radioactief preparaat is het aantal kernen dat per seconde vervalt

Eenheid A: becquerel (Bq)

$1 \text{ Bq} = 1 \text{ s}^{-1}$ (één desintegratie per seconde)

Nuclidenkaart

Vraag: kunnen we berekenen hoe de activiteit van een preparaat verloopt als functie van de tijd?

Activiteit van een radioactief preparaat is evenredig met hoeveelheid preparaat

In formule: $A = \lambda N$

N: aantal kernen in preparaat

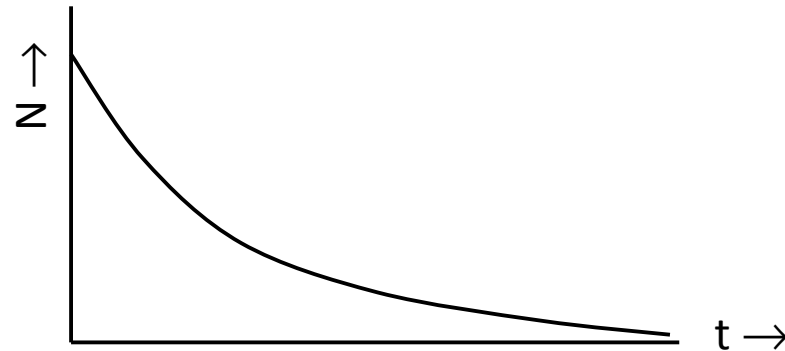
λ : *vervalconstante* [s^{-1}]

Voorbeeld: $N=10^6$, $\lambda=0,1$

Dus elke seconde vervalt 10% van de kernen

Vraag: zijn na 10 s alle kernen vervallen?

Intuïtie:

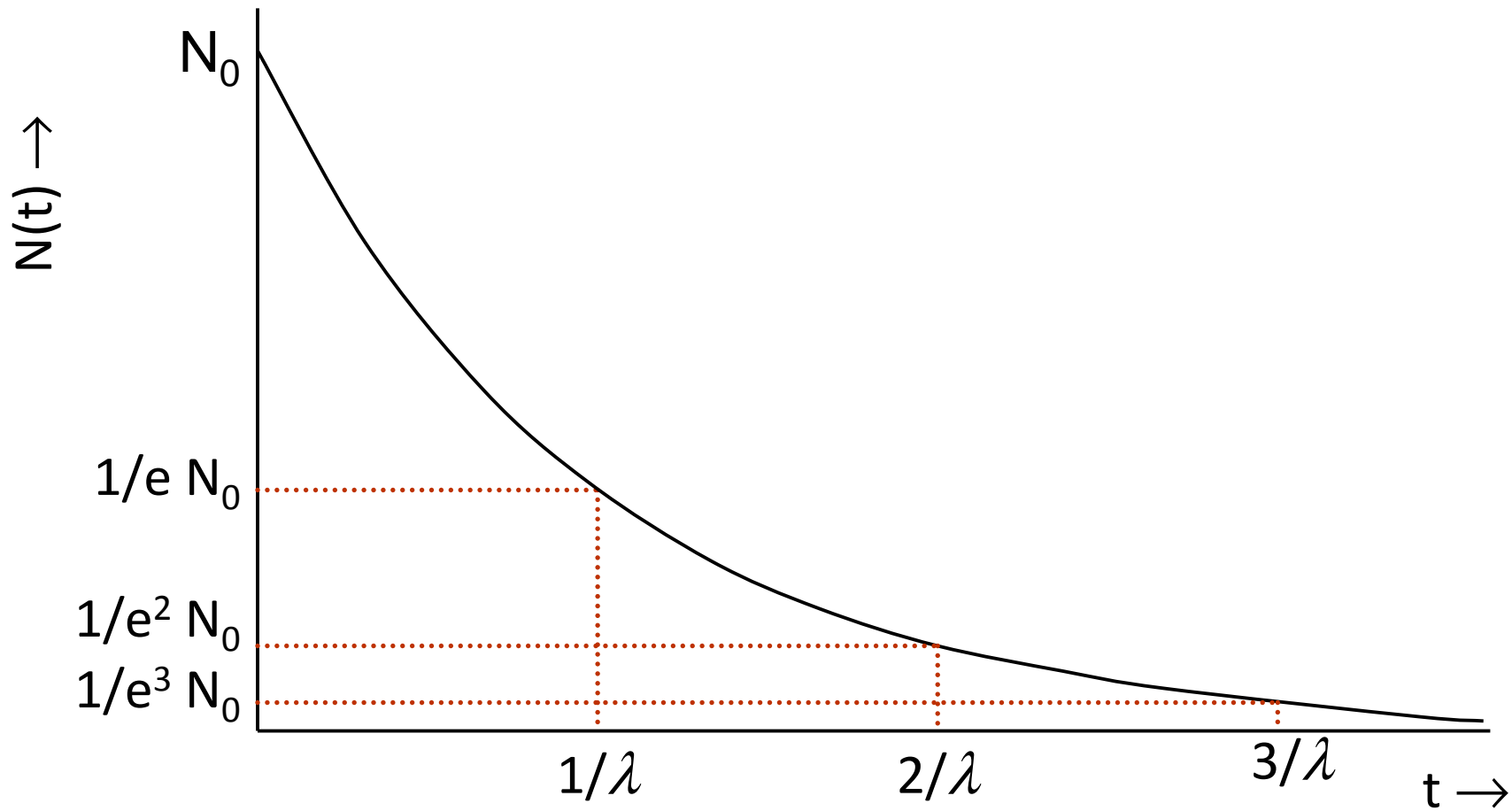
Elke seconde verdwijnen er $A = \lambda N$ kernen, dus

$$\frac{d}{dt}N(t) = -\lambda N(t) \quad \left(\frac{d}{dt} \text{ is notatie voor "afgeleide van"}\right)$$

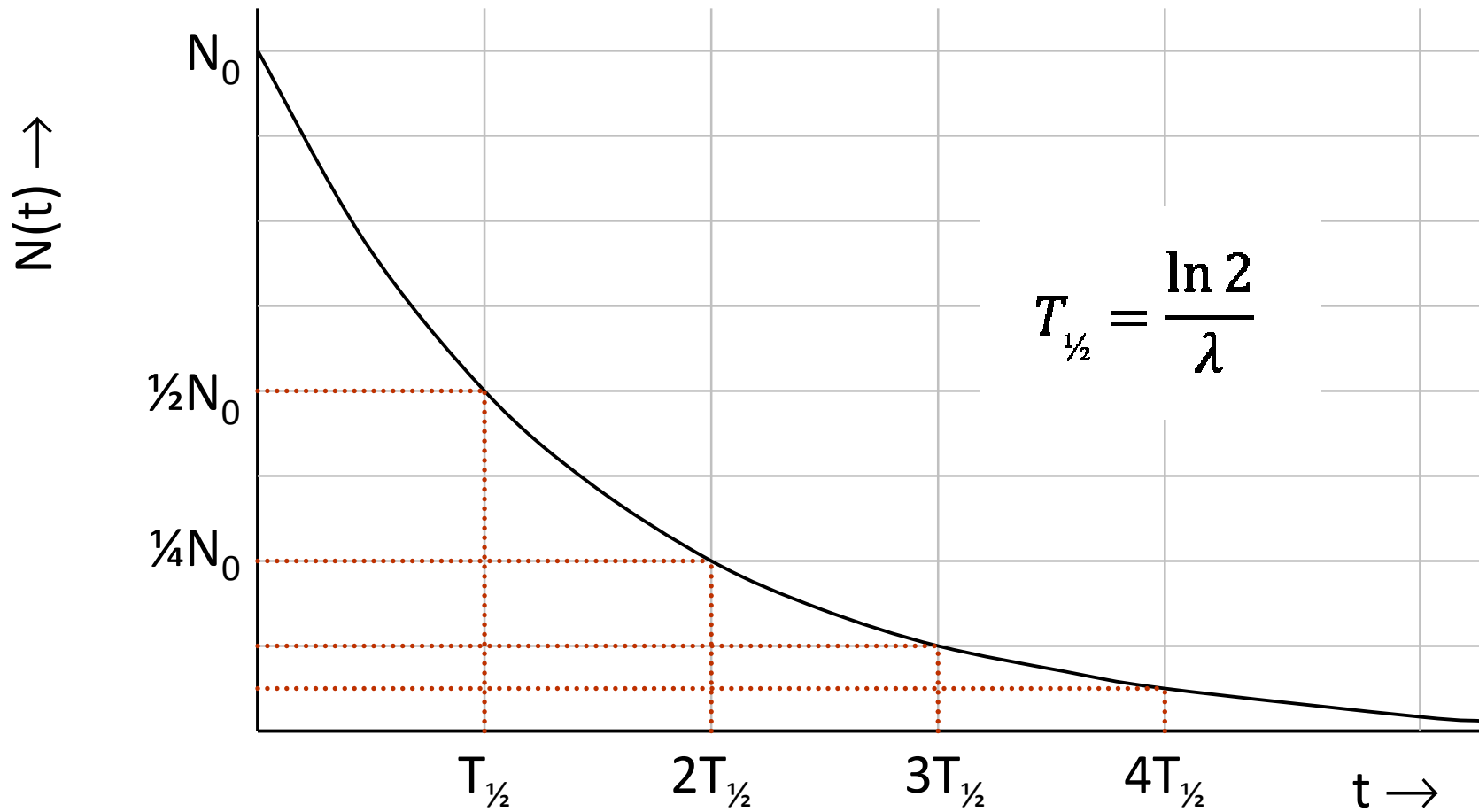
Dit is een *differentiaalvergelijking*

Oplossing: $N(t) = N_0 e^{-\lambda t}$ *Vervalwet*

Vervalwet $N(t) = N_0 e^{-\lambda t}$

Vervalwet $N(t) = N_0 e^{-\lambda t}$

Vraag: kunnen we berekenen hoe de activiteit van een preparaat verloopt als functie van de tijd?

Aantal kernen in preparaat: $N(t) = N_0 e^{-\lambda t}$

Activiteit A evenredig met N : $A(t) = \lambda N(t)$

$$A(t) = \lambda N_0 e^{-\lambda t} = A_0 e^{-\lambda t}$$

Voorbeeld: $N=10^6$, $\lambda=0,1\text{s}^{-1}$

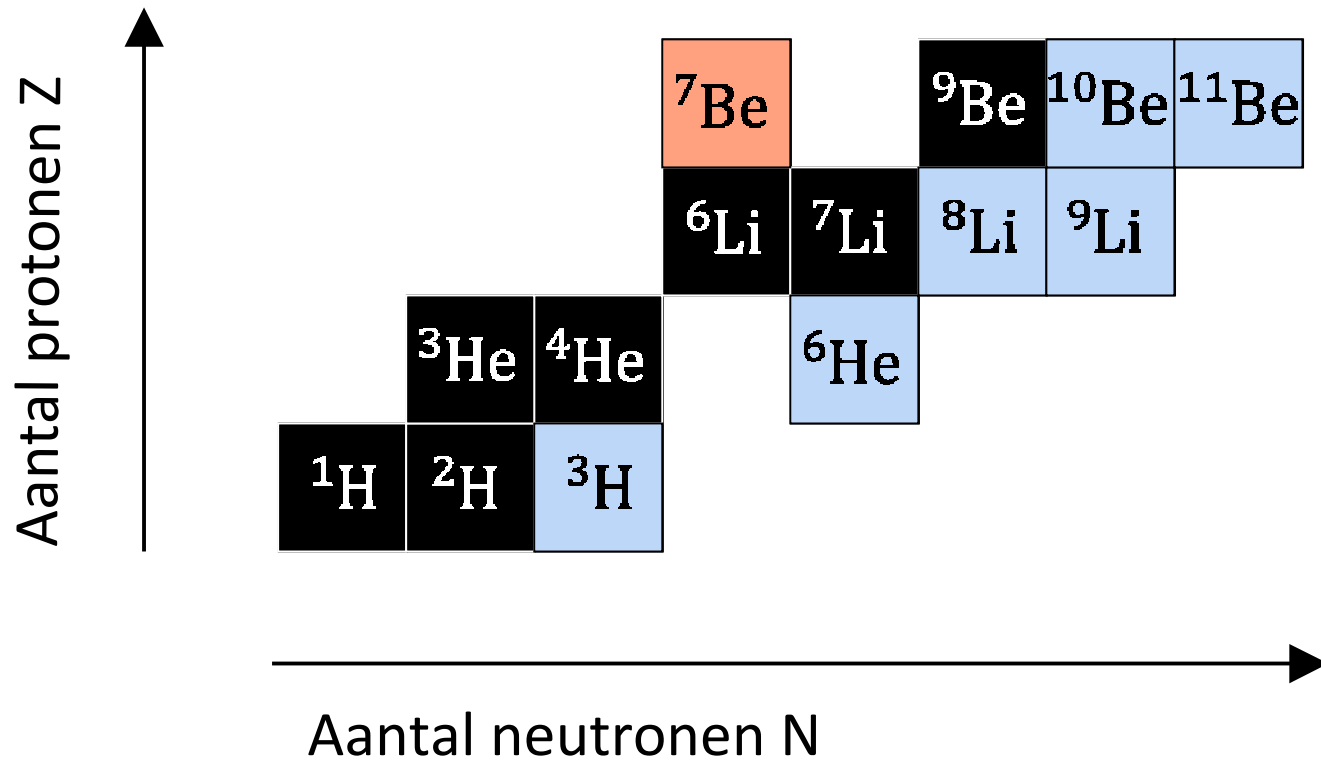
$$T_{1/2} = \frac{\ln 2}{\lambda} = 6,9 \text{ s}$$

$$A(10) = A_0 e^{-10\lambda} = A_0 e^{-1} = \frac{1}{e} A_0 = 0,37 A_0$$

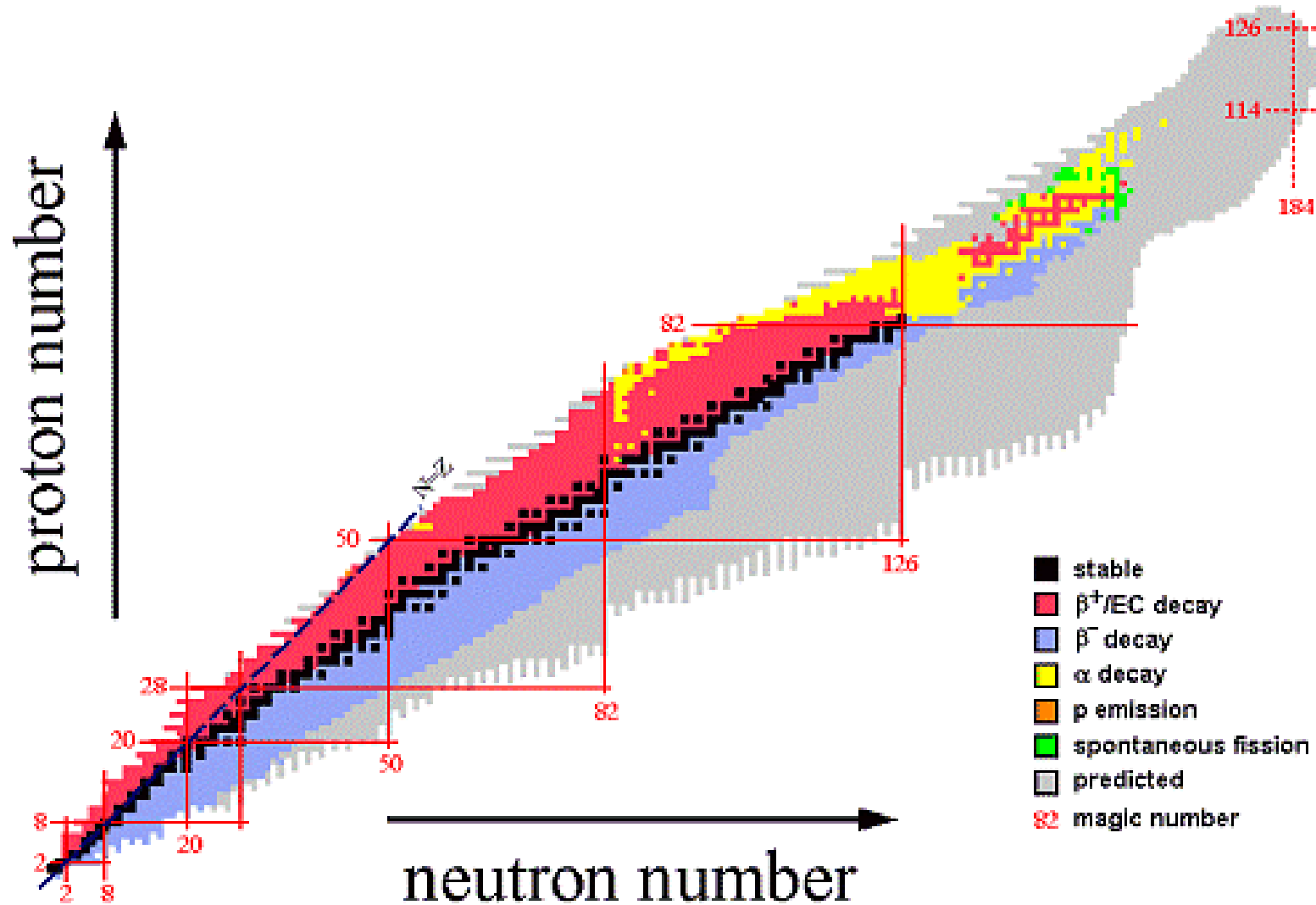
$$A_0 = \lambda N_0 = 100 \text{ kBq}$$

$$A(10) = 37 \text{ kBq}$$

Nuclidenkaart

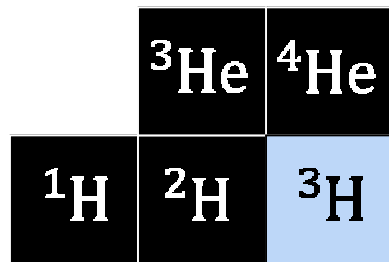

Nuclidenkaart

β^- -verval

${}^3\text{H}$ heeft een neutron teveel om stabiel te zijn

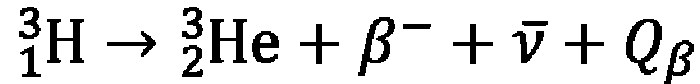
neutronenoverschot

Bij kernen met neutronenoverschot kan β^- -verval optreden:

In de kern verandert één neutron in een proton plus een elektron (plus een antineutrino)

β^- -verval van ${}^3\text{H}$:

De vrijkomende energie Q_β wordt verdeeld over β^- en neutrino

Voor β^- -verval van ${}^3\text{H}$ blijkt:

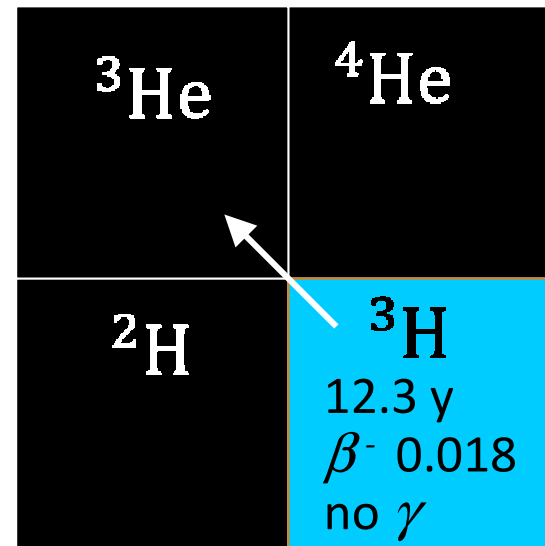
$$E_{\beta, \text{max}} = 0,018 \text{ MeV}$$

$$T_{1/2} = 12,3 \text{ jaar}$$

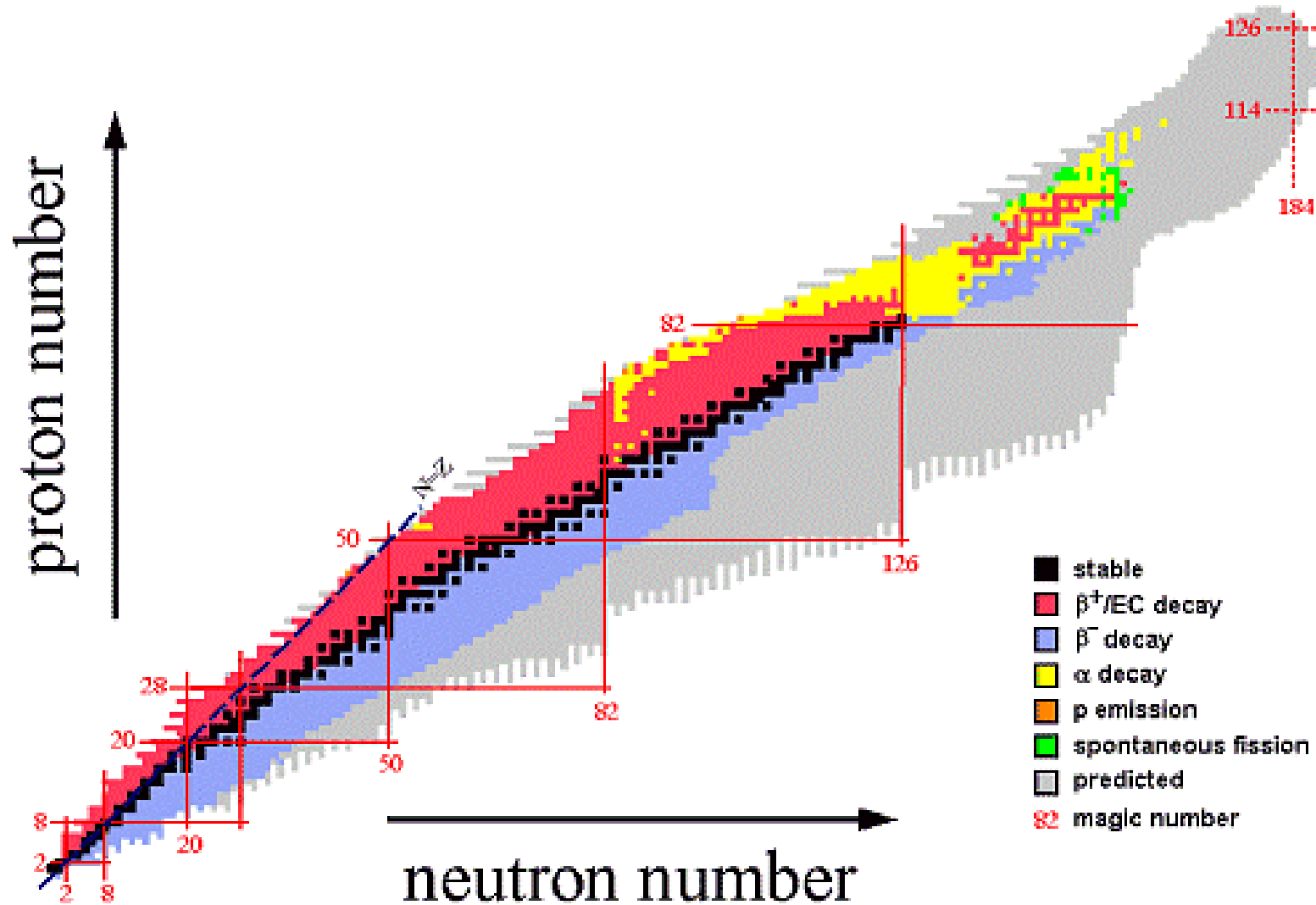
$$E_\beta \approx \frac{1}{3}E_{\beta, \text{max}}$$

Voor de gemiddelde energie geldt: $E_\beta \approx \frac{1}{3}E_{\beta, \text{max}}$

${}^3\text{He}$	${}^4\text{He}$
${}^2\text{H}$	${}^3\text{H}$ 12.3 y β^- 0.018 no γ

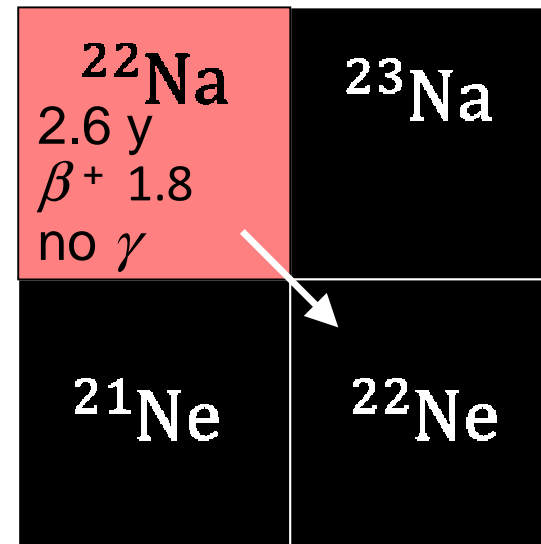
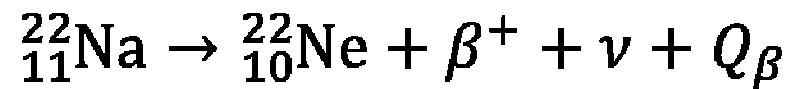
Nuclidenkaart

β^+ -verval

$p \rightarrow n + \beta^+ + \nu$ treedt op bij *neutronentekort*

bijvoorbeeld:

'losse' neutronen

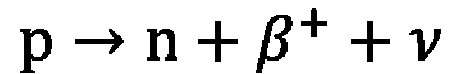

$$m_n > m_p + m_\beta + m_\nu$$

massa en energie equivalent: $E=mc^2$

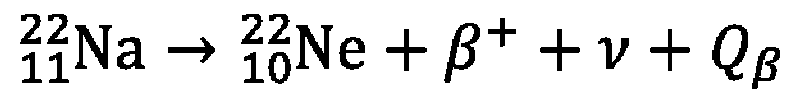
Vrijkomende energie:

$$m_n c^2 - (m_p c^2 + m_\beta c^2 + m_\nu c^2) = 836 \text{ keV}$$

'probleem': $m_p < m_n + m_\beta + m_\nu$

Dit verval kan dus alleen optreden als de vrijkomende vervalenergie groot genoeg is om het massadefect te compenseren

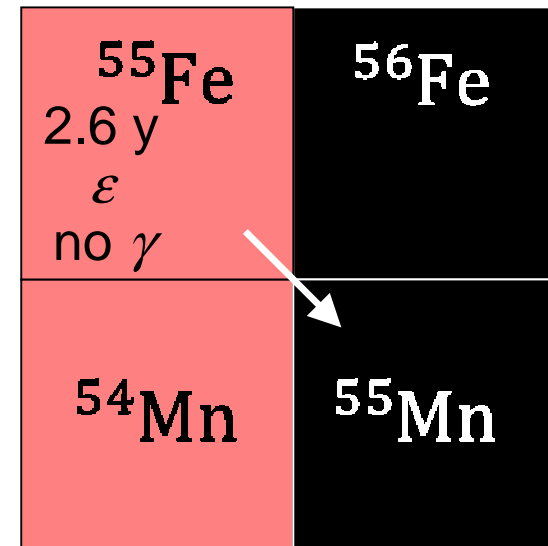
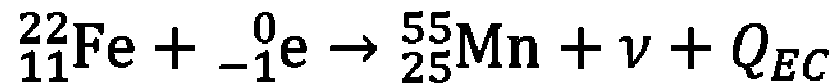
$$m_{\text{Na}22} > m_{\text{Ne}22} + m_\beta + m_\nu$$

massa kern $\neq$ som massa's kerndeeltjes

Alternatief voor β^+ -verval: *elektronvangst*

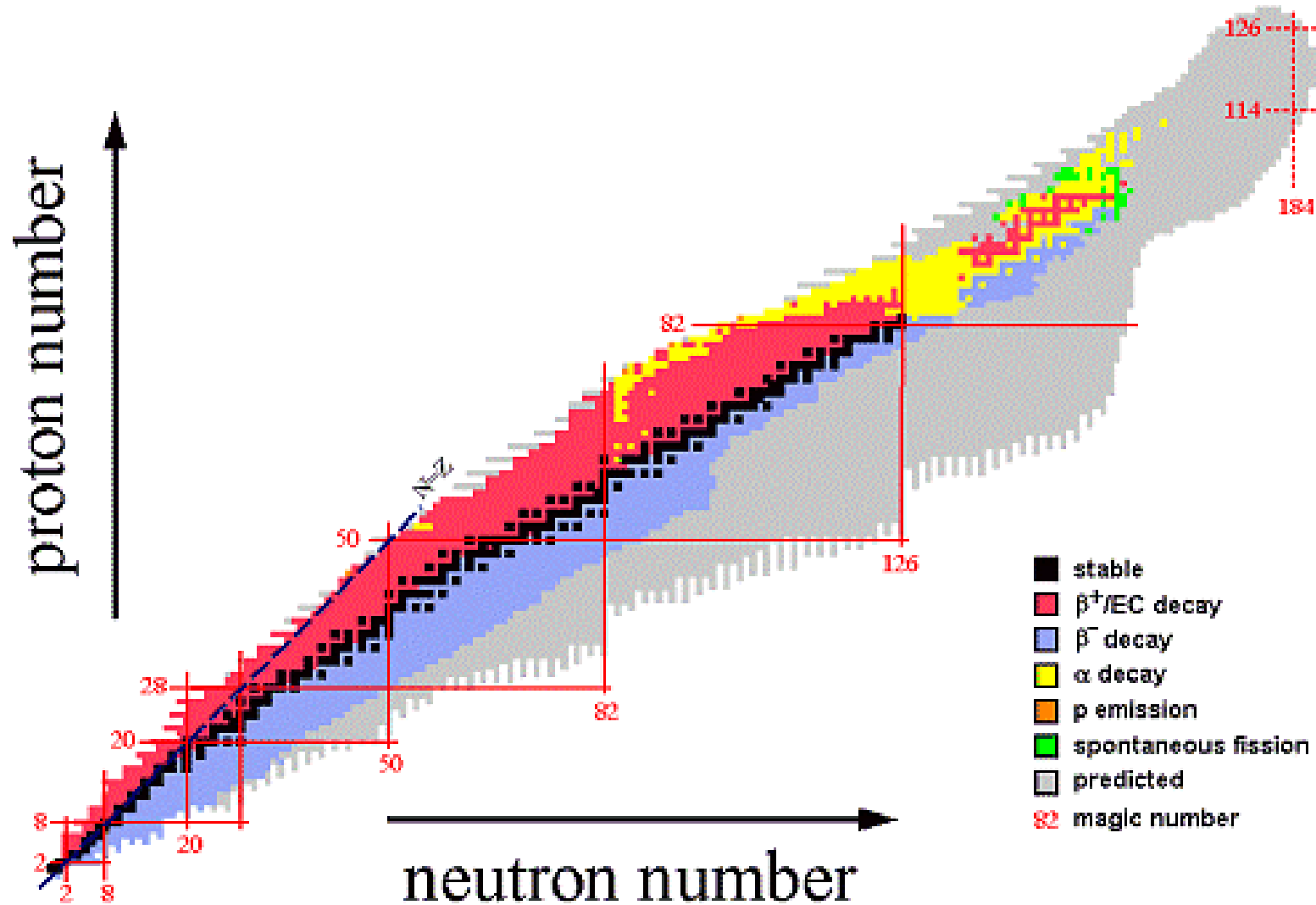

bijvoorbeeld:

NB: bij β^- , β^+ , en elektronvangst blijft het massagetal constant

Nuclidenkaart

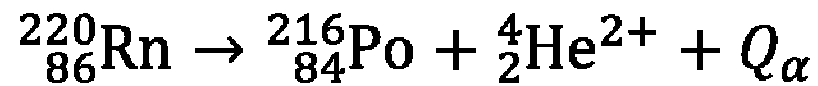

α-verval

Kern stoot een Heliumkern (α-deeltje) uit

bijvoorbeeld:

${}^{218}\text{Rn}$	${}^{219}\text{Rn}$	${}^{220}\text{Rn}$ 51.5 s α 6.28 $\gamma \dots$
${}^{217}\text{At}$	${}^{218}\text{At}$	${}^{219}\text{At}$
${}^{216}\text{Po}$	${}^{217}\text{Po}$	${}^{218}\text{Po}$

α -verval

De vrijkomende energie Q_α wordt verdeeld over α en dochterkern (*terugstootenergie*)

Verdeling energie over α enerzijds en dochterkern anderzijds elke keer anders

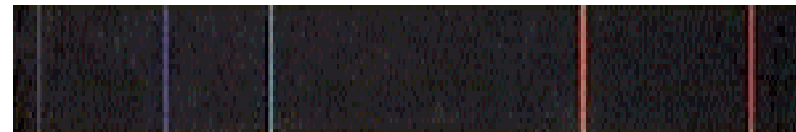
→ α -straling heeft *continu* spectrum

Vergelijk licht:

continu spectrum (gloeilamp)

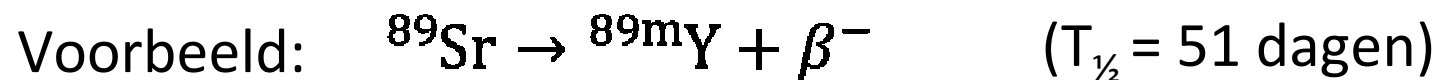
lijnspectrum (TL buis)

Isomeer verval

Soms blijft kern na α - en β -verval langer in aangeslagen toestand:

Isomere of metastabiele toestand

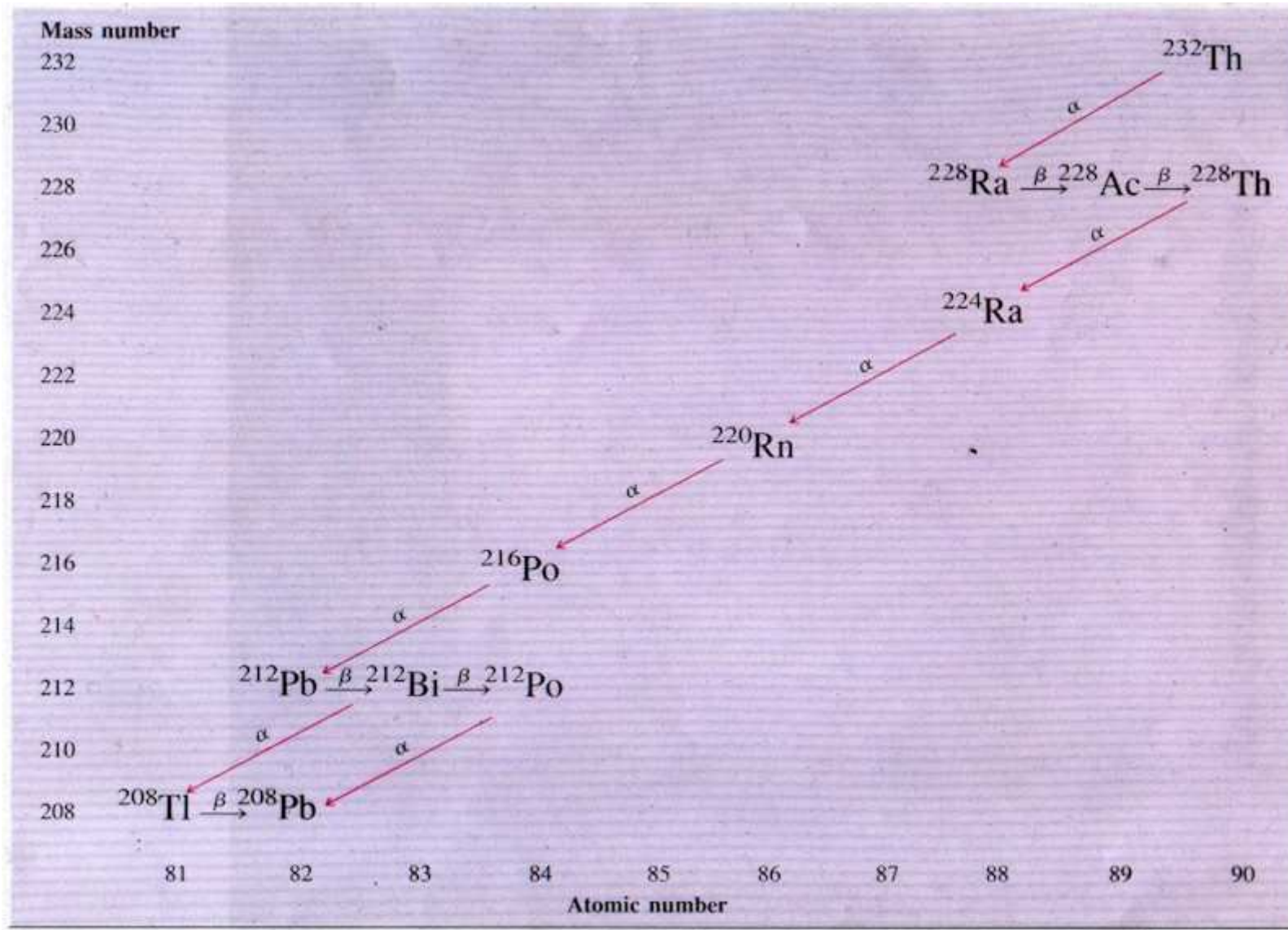

Metastabiele kern vervalt door uitzenden foton: *isomeer verval*

NB: γ -straling isomeer verval monochromatisch

Vervalreeks

Moeder-dochterrelaties

- Radioactieve nuclide vervalst in radioactieve dochternuclide
- Verloop activiteit moedernuclide:

$$\frac{d}{dt}N_1(t) = -\lambda_1 N_1(t) \quad \rightarrow \quad A_1(t) = A_1(0) e^{-\lambda_1 t}$$

- Verloop activiteit dochternuclide:

$$\frac{d}{dt}N_2(t) = \lambda_1 N_1(t) - \lambda_2 N_2(t)$$

$$\rightarrow A_2(t) = \frac{\lambda_2}{\lambda_2 - \lambda_1} A_1(0) (e^{-\lambda_1 t} - e^{-\lambda_2 t}) + A_2(0) e^{-\lambda_2 t}$$

Toepassing: melken van de radioactieve koe

- Moeder, dochter met $T_{\frac{1}{2},\text{moeder}} \gg T_{\frac{1}{2},\text{dochter}}$

$$\frac{d}{dt}N_1 = -\lambda_1 N_1 \quad A_1(t) = \lambda_1 N_1(t) \quad \text{vrijwel constant (} T_{\frac{1}{2},1} \text{ groot)}$$

$$\frac{d}{dt}N_2 = \lambda_1 N_1 - \lambda_2 N_2 \quad A_2(t) = \lambda_2 N_2(t)$$

- op $t=0$ alleen moeder $A_2(0)=0$

- na $t=0$ N_1 vrijwel constant

N_2 groeit tot $dN_2/dt=0$ oftewel $\lambda_1 N_1 = \lambda_2 N_2$

dan $A_2 = \lambda_2 N_2 = \lambda_1 N_1 = A_1$

Toepassing: melken van de radioactieve koe

- Dochter vervalst snel, dus evenwicht snel bereikt
- Radioactieve koe: langlevende moeder met kortlevende dochter
- Melken: dochter uit mengsel moeder/dochter oogsten
- Na tijd orde $T_{\frac{1}{2},\text{dochter}}$ kan weer geoogst worden

Voorbeeld: Moeder ^{99}Mo ($T_{\frac{1}{2},\text{moeder}} = 66$ uur)

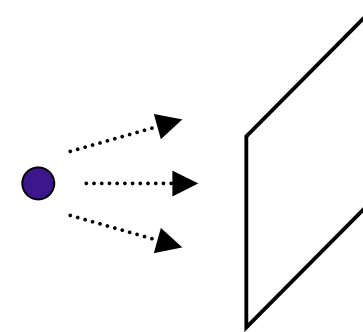
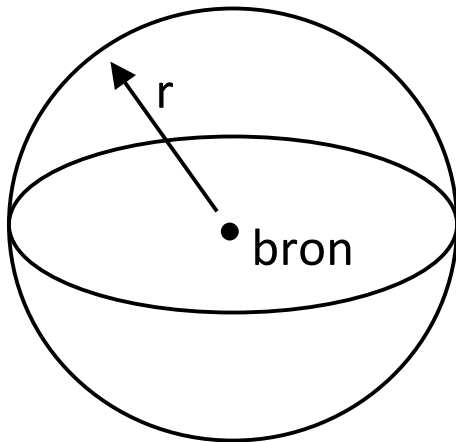
                         Dochter $^{99\text{m}}\text{Tc}$ ($T_{\frac{1}{2},\text{dochter}} = 6$ uur)

Kwadratenwet

Fluxdichtheid φ : aantal passerende deeltjes per oppervlak per tijd

$$[\varphi] = \text{m}^{-2} \text{s}^{-1}$$

Puntbron met activiteit A ,
wat is φ op afstand r ?

Oppervlakte bol: $4\pi r^2$

Per sec passeren A deeltjes het oppervlak

$$\varphi = \frac{A}{4\pi r^2}$$

Intensiteit I : Hoeveelheid energie per tijd per oppervlak

$$[I] = \text{J m}^{-2} \text{s}^{-1} = \text{W m}^{-2}$$

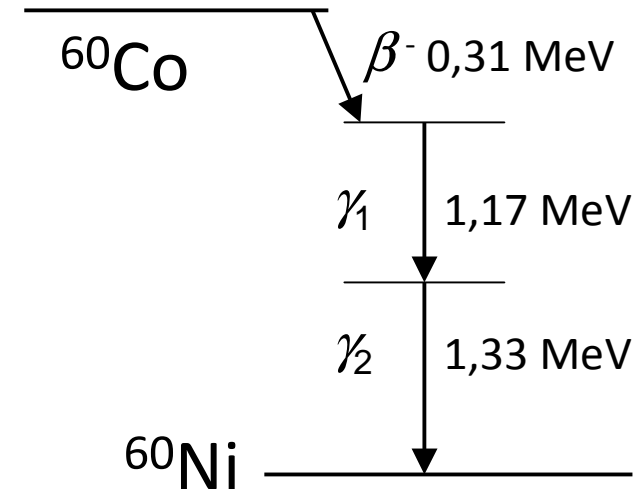
Voorbeeld: ^{60}Co -bron van 3 GBq

Fotonenfluxdichtheid op 2 m:

$$\varphi_{\gamma} = \frac{2A}{4\pi r^2} = \frac{2 \cdot 3 \cdot 10^9}{4\pi 2^2} = 119 \cdot 10^6 \text{ m}^{-2}\text{s}^{-1}$$

Intensiteit γ -straling op 2 m:

$$\begin{aligned} I_{\gamma} &= \frac{1}{2}\varphi_{\gamma}E_{\gamma_1} + \frac{1}{2}\varphi_{\gamma}E_{\gamma_2} = 148 \cdot 10^6 \text{ MeV m}^{-2}\text{s}^{-1} \\ &= 24 \mu\text{W/m}^2 \end{aligned}$$

Overzicht

- Activiteit A [Bq] van radioactieve bronnen
- Vervalwet: $A(t)$
- Nuclidenkaart
- Soorten radioactief verval
- Moeder-dochter relaties
- Fluxdichtheid $\varphi = [\text{m}^{-2} \text{s}^{-1}]$ en intensiteit $I [\text{J m}^{-2} \text{s}^{-1}]$
- Kwadratenwet

